

Interpretacijskom centru maritimne baštine DUBoak u Malinskoj i time se samo potvrdilo da glagoljaška baština ima svijetlu budućnost, i to ne

samo u znanstvenome nego i u umjetničkome kontekstu!

Dajana ČOSIĆ

PRONAĐEN 16. PRIMJERAK *MISALA HRUACKOGA* ŠIMUNA KOŽIČIĆA BENJE (RIJEKA, 1531.)

Kad je rani tisak posrijedi, a osobito kad se to odnosi na glagoljske knjige, svaki novi pronađeni primjerak izaziva veliku pozornost. *Misal hruacki* Šimuna Kožičića Benje, otisnut u njegovoj tiskari u Rijeci 1531. godine, zajedno s još pet izdanja (tijekom šest mjeseci, od 15. prosinca 1530. do 27. svibnja 1531.), donedavno je bio sačuvan u petnaest primjeraka od kojih je samo pet u Hrvatskoj (Dubrovnik, London, Ljubljana, Moskva, Odesa, Oxford, Sankt-Peterburg / dva primjerka/, Punat, Vatikan, Rim, Wrocław, Zagreb /tri primjerka/). Posljednji pronađeni primjerak, 16. u nizu, nalazi se u zbirci prvotisaka gospodina Christiana Pambianchija, odvjetnika iz Milana, koju je nazvao po svojem sinu i njegovu prijatelju Zbirka Nicolasa Pambianchija i Jana Kramarića, pa je stoga to jedini primjerak toga misala koji je dio neke privatne zbirke. Vrijeme prepoznavanja u javnosti toga primjerka okvirno

se poklopilo s priređivanjem fototipskoga izdanja Kožičićeva misala iz zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, koje je pratilo objavljivanje kritičke edicije s usporedbom jezičnih rješenja u četirima ostalima glagoljskim tiskanim misalima iz XV. i XVI. stoljeća (ur. Mateo Žagar, izdavač Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 2016). G. Pambianchi, predani zaljubljenik u hrvatsku kulturu, osobito u njezinu dubrovačku dionicu, sustavno prikuplja hrvatske stare knjige te – kako sam kaže – »nastoji ponovno stvoriti kulturni most između talijanske i hrvatske obale Jadrana, koji je postojao kroz duga stoljeća«. Svoju zauzetost za Hrvatsku dokazao je i bogatim humanitarnim djelovanjem za vrijeme Domovinskoga rata. Bio je sudionik velikih projekata obilježavanja visokih obljetnica Ruđera Boškovića i Marina Držića u Milanu. Godine 2020. dio njegove zbirke izdanja iz stare hr-

vatske i europske književnosti (73 od sveukupno 200-tinjak koji čine zbirku, od XVI. do XX. stoljeća) predstavljen je u dubrovačkim Lazaretima u okviru izložbe *Iz riznice hrvatske i europske književne i kulturne baštine Zbirke Pambianchi – Kramarić / Dal tesoro del patrimonio letterario culturale croato ed europeo Collezione Pambianchi – Kramarić*. Izložena su tom prilikom bila djela Matije Vlačića Ilirika, Marka Marulića, Ivana Česmickoga (Janus Pannonius), Nikole Nalješkovića, Šime Budinića, Nikole Vitova Gučetića, Ivana Gundulića, Junija Palmotića, Đura Baglivija, Alberta Fortisa, Ignjata Đurđevića, Ruđera Boškovića, Anselma Bandurija, Francesca Marije Appendinija, Benedikta Staya, Luka Stullija, Bernarda Zamanje, Đura Ferića, Josipa Stjepana Relkovića, Anselma Bandurija (usp. istoimeni katalog izložbe, čija je autorica bila Katja Bakija, ujedno i autorica predgovora, Dom Marina Držića, Dubrovnik, 2020).

Posljednji pronađeni primjerak *Misala hruackoga* g. Pambianchi otkupio je u renomiranome antikvarijatu Libreria Alberto Govi di Fabrizio Govi Sas u Modeni 14. studenoga 2017. godine, u kojemu je bio u prodaji zajedno s dijelom knjižnice jednoga pokojnog kolekcionara također iz Modene. Opis koji je stajao u ponudi antikvarijata prije prodaje na mrežnoj stranici URL: www.abebo-oks.com sadržavao je ove informa-

cije: »In 4to (209x154). Cc. [215 di 248]. Mancano 33 carte: tutte le carte preliminari compreso il frontespizio; del fascicolo segnato con l'equivalente in glagolitico della lettera 'a' rimangono solo due carte; manca inoltre l'ultima carta in tre fascicoli, tra cui l'ultimo recante il colophon. Legatura coeva in piena pelle su assi di legno con impressioni a secco sui piatti, dorso a tre nervi, tracce di fermagli (molto sciupata, con mancanze al dorso e ai piatti, pelle parzialmente staccata dalle assi, macchia al piatto anteriore, altre piccole macchie e fori sparsi). Al contropiatto nota, probabilmente coeva, in glagolitico. Testo stampato in rosso e nero. Varie iniziali istoriate. Volume parzialmente scucito e sciolto, aloni marginali e tracce d'uso. Questo messale, il secondo messale glagolitico stampato nel Cinquecento a riportare orgogliosamente la dicitura 'croato', è noto anche come 'The Kozicic Missal'. L'edizione fu finanziata da Šimun Kozicic Benja (ca. 1456-1536), prima vescovo di Modruš, successivamente arcivescovo di Zara. La stamperia a Rijeka era stata fondata solo un anno prima, nel 1530, per volontà dello stesso Kozicic, che si procurò a Venezia due serie di caratteri glagolitici, capilettera ed altro materiale tipografico e chiamò a Fiume due tipografi bresciani Domenico e Bartolomeo da Brescia. La tipografia fu attiva per soli due anni, nei quali

produsse in tutto cinque libri. Rarissimo. Undici sono le copie conosciute di questo importante messale in glagolítico: Lubiana, San Pietroburgo, Odessa, Wrocław, Roma (Biblioteca Apostolica Vaticana), Parigi (Sainte-Geneviève) e tre in biblioteche croate. Badalić, *Iugoslavica*, 38; Nazor, *Riznica*, 125; Weale e Bohatta, 1334. Codice inventario libreria 0000000055505.« Uvidom u primjerak brzo se stječe dojam da treba provjeriti pojedine stavke opisa. Podatci koji govore o kontekstu nisu precizni, a mnogi ni točni (Kožičićeva tiskara djelovala je sveukupno šest mjeseci, od 15. XII. 1530. do 27. V. 1531.; sačuvano je sveukupno šest naslova iz te tiskare; broj sačuvanih folija u potpunim primjercima jest 256: 8 uvodnih i 248 tijela misala (prema uvidu u primjerak iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu – RII A-8°-8; u objavljenome faksimilu pogreškom je jedna stranica dvaput otisnuta: 239–240); drugim riječima, u ovome je Pambianchijevu primjerku od mogućih 256 folija sačuvano njih 245). Od petnaest sačuvanih primjeraka Kožičićeva *Misala hruackoga* po dva su primjerka u Sankt-Peterburgu, dva u Rimu (uključujući Vatikan), a u Hrvatskoj još i u Puntu na otoku Krku te u Dubrovniku. Ovaj novopronađeni primjerak treći je dakle s prostora Italije/Vatikana.

Prvi je put hrvatska javnost doznala za ovaj primjerak 21. studenoga na

mrežnim stranicama dubrovniknet.¹ Dubrovčani su ga pak mogli vidjeti od 30. siječnja do 24. veljače 2020. godine u Lazaretima u okviru izložbe *Riznica hrvatske i europske književne i kulturne baštine Zbirka Pambianchi – Kramarić*. U Milanu je misal bio izložen od 21. srpnja do 17. rujna 2021. u Nacionalnoj knjižnici Brajdense, u okviru izložbe *Marin Držić the Croatian Shakespeare*, zajedno s glagoljskom inkunabulom *Baromićevim brevijarem*, otisnutim u Veneciji 1493., koji pripada fondu iste biblioteke, te s drugim glagoljskim tiskanim knjigama iz Zbirke Pambianchi – Kramarić, redom otisnutima u Rimu istočnoslaveniziranim jezikom (*Naukь karstjanski kratakь*, 1628; *Ispravnik za erei*, 1635; *Bukvar slavenskiĵ pismeny*, 1753; *Čini svetyhь slovenskimь ezykomь*, 1791; *Breviarium Romanum Slavonico Idiomate*, 1791).

Kolekcionar Cristiano Pambianchi, osim što je velik poklonik hrvatske kulture i njezine, osobito knjiške povijesti, velik je i donator. Ističemo ovdje njegov dar knjižnici Samostana male braće u Dubrovniku – kojoj je uručio njezin davno otuđeni primjerak prvoga (tiskanog) izdanja Gundulićeva *Osmana (rasdielak drughi)*, otisnutoga u Dubrovniku 1826. godi-

¹ URL: <http://old.dubrovniknet.hr/novost.php?id=57373#.Y4JMY3bMKUl>, pristup 26. XI. 2022.

ne, a koji je Pambianchi bio otkupio za svoju zbirku u jednome antikvarijatu. Zavrijedio je bio stoga Nagradu grada Dubrovnika 2019. godine. Za velik i raznolik doprinos razvijanju hrvatsko-talijanske povezanosti odlikovala ga je pak još 2017. godine Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića i tadašnja predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar Kitarović. Odlikovanje je dodijeljeno g. Pambianchiju »za osobite zasluge za hrvatsku kulturu i dugogodišnje promicanje hrvatske kulturne baštine u Talijanskoj Republici i u svijetu, a u prigodi 25. obljetnice hrvatsko-talijanskih diplomatskih odnosa u znaku Grada Dubrovnika i hrvatskih velikana Ruđera Boškovića i Marina Držića.«

U primjerku Kožičićeva *Misala hruackoga* nedostaje 31 folij u dvama setovima: prvi obuhvaća početnih 14 folija (uključujući naslovnicu, kalendar, drvorez s Navještenjem; u tijelu *Misala* to su foliji a-e, po novoj folijaciji 12–17), a drugi 17 (sa samoga kraja *Misala*, od f. sjb odnosno 172, po novoj folijaciji 232; računa li se po faksimilu, treba odbiti jedan – ondje dvostruko otisnut folij 239, odnosno 240).

Na marginama folija nalazi se nekoliko identičnih rukom pisanih zapisa iz nešto mlađih vremena. Na folijama *ia* (21r) *iz* (29r), *me* (66r) na donjoj margini stoji rukopisni zapis na talijanskome »Tempo di Gue-

ra in Istria / 1617 e 1618«. Na f. *nv* (73r) stoji također »Tempo di Guera in Istria / 1617 e 1618 / Don Renato bernabita«. Na f. *rm3* (168v) na donjoj margini stoji malo dopunjen isti zapis »Tempo di Guerra in Istria fu il / Anno del Signore 1617 e 1618 / Don Renato bernabita« (zapise pročitala paleografkinja Cinzia Altieri). Prezime svećenika koji je napisao taj zapis vjerojatnije bi bilo Bernabić, što znači da je posljednji suglasnik zacijelo i u talijanskome kurzivnom zapisu ispisan kao *ch* (dakle zadnja dva slova ne bi bila *ta* i prezime ne bi bilo Bernabita, kako je pretpostavila paleografkinja Altieri). Na f. *l* (50v) također na donjoj margini stoji zapis »Anno domini 20 maggio 1655 / Ioseph da Spinosa ho scritto la presente predetta«. Očigledno je posljednja riječ u zapisu ipak ostala nepouzdana pročitana. Zapisi glagoljskim slovima zabilježeni su samo na dvama mjestima na marginama: na dnu f. 43v tragovi su vježbe pisanja kurzivnih slova *s* i slova *l* (po pet puta u nizu); na desnoj margini f. 80r stoji kurzivnim slovima napisana uputa »tu priklon kole-« uz rečenicu kad Krist u *Muci po Ivanu* izdahne.

Na unutarnjoj strani korica, uza samu drvenu površinu prilijepljen stoji vrlo oštećen komad papira s tri- ma zapisima kurzivnom glagoljicom, ispisanima istom rukom u različitim prilikama (na što upućuju različite veličine slova i redaka). Prvi zapis

na vrhu papira najviše je oštećen, a sastoji se od četiriju redaka: *go(spo-da) boga [] / [] pisa ê pop stipan / [] božih 1564 [] / miseca maê dan nae posled...* Drugi zapis u sredini stranice sastoji se od dvaju redaka: *molitva avet(?) ženu na 40... / g(ospod)̂ s vama pomolimo.* Treći je zapis ispisan u sedam redaka: *b(og)̂ naš v̂sadši v crikav v rih[]... / smartju materiju svoeju i priêmsi v [] / ci g(ospo-da) našega . isukrh pravadnomu semi[]/ na 40 dni ti vkratm rabu tvoem i ma[]/ i pričesti se svetih tela i krvi hkrst[] / i sabludati na nee dar svete troice [] / [] cesarastvo va ime oca + i sina + i duh[a] / sveta + amen.* Četvrti zapis ispisan je u četirima redcima: *Proslavimo oca bo(ga) ki nam posla [] / svoga sinom svoem nam [] / grišnih ne pogubi ne more nam [] / nego sina svoga nam posla.* Peti je zapis u jednome retku pisan okomito uzduž lijeve strane papira najviše oštećen i nije ga zasad moguće pročitati. Nemamo podatak o tome ima li na poleđini papira još kakvih zapisa.

S obzirom na razmjerno visok stupanj oštećenosti pretpostavljamo da je ovaj misal bio dugo u intenzivnoj uporabi, svakako duže od stotinu godina, i to vjerojatno na obližnjemu kvarnerskom prostoru. Iako se ne možemo pouzdati u to da je svećenik Bernabić, koji je unio zapis o ratu u Istri početkom XVII. stoljeća, doista i službovao u svojem širem zavičaju, svakako je pri razmatranju prostora indikativno

da je prezime Bernabić danas prilično zastupljeno upravo na otocima Krku i Lošinju te u Rijeci sa zaledem, dakle na prostoru nedaleko od Rijeke, mjesta tiskanja knjige. Spominjanje godina 1617. i 1618. kao doba rata i navođenje Istre kao mjesta zbivanja moglo bi podrazumijevati da zapis nije nastao u samoj Rijeci, nego u s njom blisko povezanome prostoru, s kojim je svećenik Bernabić mogao biti na više načina povezan. Tzv. Uskočki rat između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije trajao je u Istri od 1615. do 1618. godine. Na austrijskoj strani borio se i trsatski grof Vuk II. Krsto Frankopan (r. oko 1578.), povezan dakle s vinodolskim gradom ponad Rijeke, gdje je naposljetku i sahranjen. U to je vrijeme kao provincijal franjevačke redodržave Bosne Hrvatske na Trsatu djelovao Franjo Glavinić (r. 1565.), rodnom iz Kanfanara, izvrstan poznavatelj i glagoljske i latinske tradicije. Kanfanar je s okolicom bio početkom XVII. stoljeća na samoj granici između mletačke i austrijske dominacije, izložen borbama i ispražnjen od stanovništva. Naš primjerak Kožičićeva misala već je tada bio vrlo pohaban, zasigurno i ostali tamošnji primjerci. Zato bi bila i očekivana Glavinićeva namjera da na biskupijskoj sinodi u Bribiru 1620. godine inicira dodatno tiskanje glagoljskih liturgijskih knjiga, ovaj put u skladu s odlukama Trident-skoga sabora (u čemu će uzaludno nastojati pribaviti iz Graza slova uraške

protestantske tiskare, 12 sanduka s glagoljskim i 12 s ćirilskim slovima). Činjenice su to koje bi izdaleka, zajedno s lociranjem prezimena zapisivača spominjane bilješke, mogle upućivati na povezanost našega primjerka misala i trsatskoga (franjevačkog) kulturnog kruga.

Uvez je zacijelo izvoran. Oko drvene podloge omotana je koža, koja je danas u lošem stanju. Dobro se vide utisnuti ornamenti na koži, kao i tragovi gdje su stajale dvije kopče. Na hrptu se dobro vidi kako su arci bili uvezivani u tri niza vrpce, što je bilo posve prikladno formatu knjige.

Šesnaesti primjerak Kožičićeva *Misala hruackoga*, iako nepotpun,

uzoran je primjerak iz korpusa naših najstarijih tiskanih knjiga. Nastavak kodikološkoga i tipološkoga proučavanja, pogotovo usporedbeni pristup svim sačuvanim primjercima, mogao bi pridonijeti oblikovanju još cjelovitije slike o riječkoj glagoljskoj tiskari, kao i općenito o najstarijim hrvatskoglagoljskim tiskanim knjigama. Iako od svih sačuvanih primjeraka Kožičićeva misala jedino ovaj 16. primjerak pripada privatnoj zbirci, ljubaznošću njegova vlasnika raspoloživ je stručnjacima za daljnje proučavanje.

Mateo ŽAGAR

НАГРАЖДАВАНЕ НА ПРОФЕСОР ЙОХАНЕС РАЙНХАРТ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ »СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ«

На 19 април 2022 г. на проф. Йоханес Райнхарт от Виенския университет беше присъдена научната титла *почетен доктор (doctor honoris causa)* на Софийския университет »Св. Климент Охридски«. Проф. Райнхарт беше отличен по предложение на Катедрата по кирилometодиевистика при Факултета по славянски филологии на

Софийския университет. Отличие-то, придружено от почетен знак на Софийския университет със синя лента, беше връчено на учения от проф. Анастас Герджиков, ректор на Софийския университет. Научните постижения на проф. Райнхарт бяха представени от проф. Гергана Дачева, зам. декан на Факултета по славянски филологии.